

Галина МИСЬКІВ

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТНОГО РИНКУ

Досліджено еволюцію структури кредитного ринку, проаналізовано погляди вчених на складові ринку. Запропоновано власну структуризацію кредитного ринку за класифікаційними ознаками.

Дослідження внутрішньої структури об'єкта здійснюється за допомогою структурно-функціонального підходу вивчення та полягає у виокремленні структурних елементів (компонентів, підсистем) та визначенні їх ролі у загальній системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи, у якій кожен елемент виконує специфічні функції.

Структуризація об'єкта – необхідна умова його вивчення. Вона дозволяє виокремити, а потім описати окремі складові цілого об'єкта. Структуризація будь-яких економічних систем зумовлена реальними економічними процесами та завданнями наукового дослідження або практичної дії [13].

Кредитний ринок як економічна категорія виражає соціально-економічні відносини і зв'язки між окремими структурними елементами, які визначаються ринковими законами господарювання, як усередині самого ринку, так і у взаємодії з іншими економічними категоріями. Дослідження структури кредитного ринку та взаємозв'язків між його окремими складовими є визначальним моментом для розуміння сутності й функціональної природи кредитного ринку.

Мета наукового дослідження – здійснити обґрунтовану узагальнюючу класифікацію структурних елементів кредитного ринку та простежити зв'язки між ними.

Структуру кредитного ринку досліджували такі науковці, як: О. Вовчак, Г. Вознюк, А. Гальчинський, О. Гриценко, О. Дзюблук, С. Еш, А. Загородній, Ю. Коробов, Б. Луців, І. Лютий, М. Михайловська, В. Пахомов, М. Савлук, Ф. Мишкін, І. Сухораба, І. Трахтенберг, В. Ходаківська, А. Щетинін, та ін.

Проведений аналіз літературних джерел свідчить, що в науковій літературі немає єдиного підходу до структуризації кредитного ринку, що пов'язано з розгалуженістю, багатогранністю і великою кількістю складових елементів кредитного ринку. Окрім того, багато вчених ототожнюють кредитний ринок та ринок позикових капіталів, надаючи різні назви одному і тому ж явищу.

Перші спроби структуризації кредитного ринку на теренах колишнього СРСР з'явилися у працях російських науковців "Банковский портфель – 3. Книга менеджера по кредитам" (1995 р.) за загальною редакцією Ю. Коробова. У складі кредитного ринку було виокремлено:

- ринок позик-депозитів,
- ринок міжбанківських кредитів;
- ринок кредитів для здійснення витрат (сюди включено ринок виробничого, комерційного та споживчого кредитів) [1].

На нашу думку, автори логічно виокремили види кредитних ринків, однак упустили ринок державного кредиту, який займає

чільне місце у структурі кредитного ринку. Запропонована структура ринку є достатньо дискусійною.

У практиці розвинених країн оптимальну структуру кредитного ринку визначають за двома основними ознаками – часовою (терміновості) та інституційною.

За ознакою терміновості кредитних угод та залежно від ліквідності фінансових активів кредитний ринок зазвичай поділяють на ринок грошей та ринок капіталів. Цієї думки дотримуються І. Трахтенберг [15], А. Загородній, Г. Вознюк [6], Ф. Мишкін [9], І. Лютий [7], І. Сухораба [14]. Так, І. А. Трахтенберг у праці “Современный кредит и его организация” зазначає, що “зазвичай ринок позикових капіталів розрізняють як грошовий ринок і як ринок капіталів.” [15].

А. Г. Загородній та Г. Л. Вознюк за функціональним призначенням ринок позикових капіталів поділяють на грошовий ринок (короткотерміновий) – обслуговує здебільшого рух оборотного капіталу, та ринок капіталів – забезпечує функціонування і можливості розширення основного капіталу [6]. Ф. С. Мишкін розділяє ринок грошей і ринок капіталів стосовно строків боргових зобов'язань, які функціонують на цих ринках [9]. І. О. Лютий також визначає грошовий ринок як частину ринку позикових капіталів, де здійснюються короткострокові та строком до одного року депозитно-позичкові операції, які обслуговують головним чином рух капіталу фірм та інших суб'єктів ринкових відносин [7].

Водночас Й. Шумпетер стверджує, що “ринок капіталу є тим, що будь-яка ділова людина називає грошовим ринком... Іншого ринку капіталів просто не існує” [18]. Автор фактично ототожнює ринок грошей та ринок капіталів, не розрізняючи їх.

Отож, переважна більшість вчених ототожнює кредитний ринок із ринком позикових капіталів та допускає, що кредитний

ринок є частиною фінансового ринку і поділяється на ринок грошей та ринок капіталів.

Однак окремі науковці, не погоджуються з цим твердженням. Так, О. Гриценко розглядає грошовий ринок як самостійну частину фінансового ринку, де здійснюються короткострокові операції [3]. А. І. Щетинін прирівнює фінансовий ринок із кредитним і поділяє його на ринок грошей та ринок капіталів. При цьому автор вважає, що “ринок грошей – це частина фінансового ринку, де здійснюються короткострокові кредитні операції. Ринок капіталів – це та частина фінансового ринку, де здійснюються середньо- і довгострокові кредитні операції” [19]. Такий підхід поділяють В. І. Пахомов, С. М. Еш, В. І. Оспіщева та В. П. Ходаківська. Так, В. І. Пахомов стверджує, що за строками обігу фінансових інструментів фінансовий ринок поділяють на ринок грошей (до 1 року) та ринок капіталів (більше 1 року) [12]. С. М. Еш зазначає, що ринок капіталів – це частина фінансового ринку, де формується попит і пропозиція на середньостроковий та довгостроковий позиковий капітал; це складова частина фінансового ринку, що розпадається на ринок цінних паперів, термін обертання яких перевищує 1 рік (фондовий ринок), і ринок середньо- і довгострокових банківських кредитів [5].

Схожа думка побутує і у працях В. І. Оспіщевої, яка твердить, що фінансовий ринок поділяється на дві основні сфери [11]: 1) грошовий ринок (короткотермінових депозитно-кредитних операцій, фінансових інструментів, з терміном обігу від одного дня до одного року); 2) ринок капіталів (ринок середньо- та довгострокових капіталів, з терміном дії понад один рік).

У праці “Ринок фінансових послуг” В. П. Ходаківська, відповідно до часової ознаки, фінансовий ринок поділяє на два основні елементи: грошовий ринок (ринок короткострокових капіталів або грошових коштів, що виступають у платіжних засобах) і ринок

середньострокових та довгострокових капіталів (або грошових коштів). Водночас автор асоціює ринок капіталу із кредитним, приписуючи йому функції останнього. І зазначає, що поділ фінансових ринків на ринок грошей і ринок капіталів у сучасних умовах їх функціонування має дещо умовний характер [16].

У працях деяких вчених зустрічаємо інший погляд на грошовий ринок та ринок капіталу. Так, А. С. Гальчинський вважає, що грошовий ринок – це самостійний механізм урівноваження попиту і пропозиції грошей. Він називає його монетарним, під яким розуміє “мережу спеціальних (банківсько-фінансових) інститутів, що забезпечують взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар, їх взаємне врівноваження” [2].

Грошовий ринок як самостійне явище висвітлене і у роботах М. І. Савлука. На його думку, грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюється купівля та продаж грошей як специфічного товару, формується попит, пропозиція та ціна на цей товар [4].

М. І. Михайловська у структурі монетарного (грошового) ринку, якому надає функції фінансового, за економічним призначенням ресурсів, поділяє на ринок грошей та ринок капіталів [8].

Отож, проаналізувавши думки багатьох вчених з приводу розподілу кредитного ринку за часовою ознакою на ринок грошей та ринок капіталів, можемо відмітити відсутність єдиного підходу до класифікації ринку.

Вважаємо за доцільне дотримуватися думки, що кредитний ринок є цілісним і єдиним явищем, у складі якого функціонує ринок грошей і ринок капіталів як структурні одиниці. Ринок грошей – це місце укладання короткострокових кредитних угод, а ринок капіталів – довгострокових.

Ще однією традиційною ознакою класифікації кредитних ринків зазвичай виділяють інституціональну.

Зазначимо, що серед вчених також немає єдиної думки щодо сукупності установ та організацій, які формують основу кредитного ринку та забезпечують його функціонування, а тому кожен автор відстоює власний погляд на інституціональну структуру кредитного ринку.

Так, В. Опарін у праці “Фінансова система України” [10] відображає структуру кредитного ринку як сукупність банківської системи та небанківських фінансово-кредитних установ. У склад банківської системи вчений включив НБУ та комерційні банки, а небанківські фінансово-кредитні установи включають сукупність страхових, інвестиційних, факторингових, лізингових компаній та інвестиційних і пенсійних фондів, що працюють у сфері кредитування юридичних і фізичних осіб.

На нашу думку, запропонована структура характеризує кредитний ринок з точки зору лише кредиторів ринку, яких автор [10] розподіляє на банківські та небанківські. При цьому у структуру не включено інших суб'єктів кредитного ринку та не відображено відносини між ними, не конкретизовано кредиторів і позичальників, посередників ринку, не відображено взаємозв'язки між ними.

В. М. Шелудько у праці “Фінансовий ринок” [17] пропонує іншу структуру кредитного ринку, яка є розгалуженішою та містить більше учасників кредитних відносин. Науковець надає державі провідну роль в управлінні кредитним ринком, яка регулює діяльність ринку переважно через посередництво центрального банку. Тобто центральний банк, з одного боку, є агентом держави в реалізації її функцій на кредитному ринку, з другого – кредитним центром банківської системи, яка складається з двох рівнів. На першому, вищому, рівні банківської системи знаходиться центральний банк, а на другому – комерційні банки, які здійснюють діяльність відповідно до чинно-

го законодавства і до кредитної політики, яку проводить центральний банк [17].

Вважаємо, що запропонована В. М. Шелудько структура кредитного ринку є більш досконалою порівняно з попередньою. Науковець запропонувала систематизацію кредитних ринків з погляду окремих суб'єктів кредитних відносин, однак, на наш погляд, це досить обмежено характеризує всі прояви змісту кредитного ринку.

Спільною рисою як першої, так і другої інституціональних структур кредитного ринку [10, 17] є те, що функціонування ринку забезпечує кредитна система, до якої належать центральний банк, комерційні банки та небанківські фінансово-кредитні установи.

Складна та розгалужена структура кредитного ринку, у якій переплітаються велика сукупність окремих елементів, зумовлює неоднозначне її трактування та виокремлення низки ознак, що лежать в основі цієї структуризації. Тому, окрім традиційної часової та інституціональної ознак, за якими традиційно структурують кредитний ринок, вбачаємо за доцільне як класифікаційні ознаки кредитного ринку розглядати також категорії позичальників, котрі функціонують на ринку, регіональну приналежність ринку, організацію кредитних відносин.

На кредитному ринку можна виокремити такі категорії позичальників: уряд, великі і середні компанії, підприємства малого бізнесу, фізичні особи, громадські організації, домашні господарства тощо. Усі вони є суб'єктами кредитного ринку, а їх активність визначає розвиток ринку на визначеному етапі економічного циклу.

Оскільки провідними елементами ринкової економіки є великі та середні компанії, підприємства малого бізнесу, то вони виступають і основними позичальниками, і певною мірою впливають на діяльність інших категорій позичальників. Разом з тим, за обсягами позичених фінансових ресур-

сів немає рівних державним позикам, які уряд здійснює через НБУ на внутрішньому або зовнішньому фінансових ринках, а також за допомогою міжурядових угод кредитування.

Класифікувати кредитний ринок за категоріями позичальників можна наступним чином:

- державний кредит;
- ринок кредитування великих підприємств;
- ринок кредитування середніх та малих підприємств;
- ринок кредитування фізичних осіб.

За регіональною приналежністю варто розрізняти кредитні ринки, які функціонують на різних рівнях світового господарства: на мегарівні – світовий або міжнародний кредитний ринок; на макрорівні – національний ринок; на локальному рівні – регіональний ринок.

Складовою частиною кредитного ринку країни є регіональний. Механізм його дії передбачає обіг позичкового капіталу в межах окремої території країни, а важливою особливістю виступає діяльність регіональних суб'єктів ринку в рамках національного законодавства.

Закономірно, що національний кредитний ринок має формуватися з окремих регіональних і віддзеркалювати їхні характерні особливості загалом. Важливою особливістю національного кредитного ринку є дотримання суб'єктами національного законодавства країни.

В умовах суцільної глобалізації та інтеграції суб'єктів кредитного ринку у світове співтовариство формується ринок міжнародного кредиту. За масштабом та простором функціонування він є найбільшим, та об'єднує в собі всі національні кредитні ринки та ринок кредитів наднаціональних міжнародних фінансових організацій. Механізм дії на ринку міжнародного кредиту

передбачає переміщення позичкового капіталу з однієї країни в іншу, тобто відбувається перерозподіл грошових фондів між суб'єктами ринку, які належать до різних країн, або одним із суб'єктів є міжнародна організація [14].

У практиці кредитних відносин найбільш поширеними є банківський, міжгосподарський, державний та міжнародний види кредитів. Усі вони мають своїх позичальників і кредиторів, сферу найбільшого розповсюдження та нормативно-правове забезпечення. А тому, залежно від організації кредитних відносин, доцільно вирізняти банківський, міжгосподарський, державний та іноземний кредитні ринки.

Дослідивши структуру кредитного ринку за видами, доповнивши її та проаналізувавши

усі структурні елементи, пропонуємо узагальнену структуру кредитного ринку, яка ґрунтується на виокремленні сукупності ознак функціонування кредитного ринку (рис. 1).

Отож, пропонуємо структуризацію кредитного ринку проводити за такими ознаками:

- за часовою ознакою;
- за видом установи-кредитора;
- за рівнем функціонування;
- за організацією кредитних відносин;
- за категоріями позичальників.

Таким чином, у відображеній структурі кредитного ринку ми об'єднали в одне ціле різні прояви кредитного ринку, показали його багатогранність. Всі структурні частини кредитного ринку тісно пов'язані між собою і часто перетинаються, адже вони відображають єдиний цілісний механізм функціонування.

Рис. 1. Структуризація кредитного ринку за класифікаційними ознаками

Література

1. Банковський портфель - 3 / Отв. ред. Ю. И. Коробов, Ю. Б. Рубин, В. И. Солдаткин. – М.: СОМИНТЭК, 1995. – 752 с.
2. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посібник. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. – 411 с.
3. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. – К.: Основи, 1997. – 438 с.
4. Гроші та кредит: Підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. В. Пудовкіна. – К.: КНЕУ, 2007. – 602 с.
5. Еш С. М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
6. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: В-во НУ "Львівська політехніка", 2005. – 774 с.
7. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. – К.: Атіка 1999. – С. 49.
8. Михайловська І. М., Ларіонова К. Л. Гроші та кредит: Навчальний посібник. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 431 с.
9. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К.: Основи. – С. 78–79.
10. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти). – К.: КНЕУ, 2004. – 240 с.
11. Оспіцева В. І. Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
12. Пахомов В. І., Стрільчук Л. В. Гроші та кредит: Навч.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 56 с.
13. Инструментарий экономической науки и практики. / А. М. Румянцев, Е. Г. Яковенко, С. И. Янаев. – М.: Знание, 1985. – С. 111.
14. Сухораба І. В. Кредитні ринки на сучасному етапі розвитку: методологічний аспект // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 3. – С. 3–7.
15. Трахтенберг І. А. Современный кредит и его организация. – М.: Изд. Коммунистической академии, 1929. – 310 с.
16. Ходакієвська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
17. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
18. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. – М.: Прогресс, 1982. – 371 с.
19. Щетинін А. І. Гроші та кредит. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 440 с.